

“ANLATILAN SENİN HİKÂYENDİR” (*)

Yazı
İbrahim BERKSOY (ME'91)

*“Ha şiir yazmışsın
ba radyum çıkarmışsın
Al: bir gramı
böl: bir seneye
Binlerce ton
taş toprak atacaksın
Bir kelime
bulup koyacağım diye”*

V. Mayakovski

1

“Şiir boşuna yazılmış olmayacak”

Sovyet şairi Mayakovski'nin bu dizeleri bir bakıma şiirin özüne dair önemli bir gerçeği vurgulamaktadır: Şiir, özünde iştir, oluşturmaya, eylemdir; şair ise işçi, eylemci...

Nâzım, Mayakovski'yi Sovyetler Birliği'nde tanıdı; şiirini geliştirirken bir dönem onun şiir tarzından etkilendi. Nâzım olsun, Mayakovski olsun; şiiri dert edinen tüm şairlerin şiir serüveni özünde birbirine benzer. Bir yanda ceplerinden hiç eksik etmedikleri tamamlanmamış şiirler, öte yanda bütün bir söz varlığının içinden aradığını bulmanın, taşı gediğine oturtmanın verdiği heyecanla geçen bir ömür... Denilebilir ki şairlerin bu tutkulu şiir serüvenini anlamlı, önemli ve hatta yaşamsal kılacak olan, “şiirin boşuna yazılmış olmayacağını” bilincinde olmalarıdır. “Şiir Boşuna Yazılmış Olmayacak” sözü Şilili şair Pablo Neruda'nındır... “Şiir yazmak bir barış eylemidir. Şair, barıştan doğar. Ekmeğin unndan yapılması gibi.” sözü de onundur. Boşuna yazılmış olmadığından dolayıdır ki şiir, sözün varoluşundan bu yana hayatın içindedir.

Nâzım, şair yoldaşı Neruda gibi şiirin boşuna yazılmış olmayacağına inanmış, bu inanç ve bilinçle yıllar içinde kendi şiir tarzını oluşturmuş, kendi sesini bulmuş bir büyük dünya şairidir. Onca yaşamışlıktan sonra, Nâzım'ın okurlarından beklediği -belki de- tek şey; bir iş, bir oluş, bir eylem olarak hayatın içinden tutkuyla ilmek ilmek ördüğü dizelerinin serpilip gelişen yeni hayatta sahici bir karşılık bulması, -en azından- bu bilinçle okunması olsa gerek.

2

“Gülden güzel kokan Arnavutköy Çileği”

Memleketimden İnsan Manzaraları'nın ikinci kitabının hemen girişinde, Haydarpaşa Garı'na baharın gelişinin tasvir edildiği bölümde geçer bu dize. Nâzım Hikmet'in içinden gürül gürül bir hayatın aktığı bu “nehir şiir”i, örneğin bir gece yarısı, radyoda bir caz sanatçısının “yırtılan ipek sesiyle” söylediği bir “blues” eşliğinde ne vakit elime alıp okusam 1940'lı yıllardan başlayarak bir film şeridi gibi akıp geçer gözümün önünden o “büyük insanlık”ın hâli, ahvâli, serencâmı... Nâzım'ın başyapıtı Memleketimden İnsan Manzaraları'nı ilk kez baştan sona 80'li yılların ortalarına doğru ODTÜ'de öğrencilik yıllarımın başında okumuştum. O yıllarda tanıdım yedi tepeli İstanbul şehrini... Galip Usta'yı, Advie Hanım'ı, Ahmet Onbaşı'yı, Baskıcı Ömer'i, Fuat'ı, Militan Halil'i, Gangster Hasan'ı, Kerim'i, Garson Mustafa'yı, Aşçıbaşı Mahmut'u, Doktor Faik'i, Nuri Cemil'i, Sovyet direnişçisi Tanya'yı, sonra Gabriel Peri'yi... Büyük insanlığın sergüzeşt-i hayatını...

Haydarpaşa Garı'na bahar, olanca rengiyle, bahar kokusuyla gelir:

*“Gülden güzel kokan Arnavutköy çileği
ve asma yaprağına sarılı barbunya
ızgarasıyla gelir
Haydarpaşa garının büfesine bahar.”*

Gar'dan saat on dokuzda kalkan Anadolu Sürat Katarı acaba nasıl koşardı ayın altında geceyi yırtarak:

*“Bembeyaz bir gece geçiyordu mavi camların
dışından.*

*Ay vardı, deniz vardı dışarda
dışarda bir baktıyarlıktı ayın altındaki toprak.”
Sonra gün ağırırkenki bozkır manzarası:
“Her seferinde zaten
güneş batarken ve doğarken
gelirler bozkırın üstüne
başka dünyalar gibi bulutlar...”*

Sonrası Ankara... Ankara Garı'na baharın gelişini Haydarpaşa Garı'na baharın gelişinden farklıdır:

*“Ankara Garı'na bahar:
İstasyon polisinde artan gizli bir telâş,
üçüncü mevki bekleme salonunda
köylü yapı işçileriyle
ve büfesinde göbekli bir marula benzeyen
İstanbul hasretiyle gelir.”*

(*) De te fabula narratur! Anlatılan senin hikâyendir! Karl Marx'ın birinci cildini 1867'de yayımladığı Kapital'in önsözünden

3

“Destanımızda yalnız onların maceraları vardır”

Nâzım'ın şiirlerinde “destan”ın önemli bir yeri vardır. 15. Yüzyılda Osmanlı'da bir köylü ayaklanmasından yola çıkarak yazılan Şeyh Bedrettin Destanı'ndan 20. Yüzyılın başında yoktan var edilen bir bozkırın karargâhlığında filizlendirilen, umutla büyütülen, 9 Eylül 1922 sabahı İzmir'de zaferle sonuçlandırılan o eşsiz ulusal kurtuluş savaşımızın anlatıldığı Kuvâyi Milliye Destanı'na değin çok geniş bir perspektiften bir “insanlık durumu”dur aslında destanlarda dile getirilen.

Nâzım, destanlarında yüzyılların mirası sözlü kültür geleneğimize ve divan edebiyatının söz ve anlatım zenginliğinden olabildiğince yararlanır. Halk şiiri ve divan şiirinin ritm, müzikalite, imge, benzetme, söyleyiş zenginliği gibi özelliklerini şiirine başarıyla ortak eder. Nâzım'ın “yenilikçi” şiirinde “eski” şiire ait bu özellikler, “yeni şiir”e eklenen eğreti bir parça olarak değil, o dönemin “genç şiir”ini besleyen zengin öğeler olarak karşımıza çıkar. *Şeyh Bedrettin Destanı* ndaki şu eşsiz dizeler bu çabanın en güzel örneklerindedir:

*“Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çimiler,
gümüş ibriklerde şarap,
bakır lengerlerde kızarmış kuzular nar idi.”*

Bilinen bir gerçektir: Tarihi halklar yapar, tarih yazıcıları (vak'ânüvisler) yazar. Kendi yaptığı tarihi yazamadığı için halklar, bugüne değin yazanın yapana sadık kaldığı pek görülmemiştir.

Belki de bu yüzden Nâzım Kuvâyi Milliye'nin başlangıç bölümünü “onlar”a adıyor. Kimdir “onlar”, “Destanımızda yalnız onların maceraları vardır” denilenler?

*“En bilgin aynalara
En renkli şekilleri aksettiren onlardır.
Asırda onlar yendi, onlar yenildi.
Çok sözler edildi onlara dair
ve onlar için:
zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur,
denildi.”*

Nâzım'ın inceliklerle örülü Kuvâyi Milliye Destanı'nda, saat 03:30'da Halimur-Ayvalı Hattı üzerinde siperdeki bir munga askerin tek tek tanıtıldığı bir bölüm vardır. Ne zaman okusam içimi bir ferahlık kaplar: “Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak”...

Bir de Süleymaniyeli şoför Ahmet'in hikâyesi: 6 Ağustos emriyle kendisine zimmetlenen 3 numaralı kamyoneti “her ne pahasına olursa olsun” cepheye ulaştırmaya memur edilen şoför Ahmet'in hikâyesi... Kendisine emanet edilen kamyonetin patlamış dış lastiğinin içine varını yoğunu doldurarak kağınların arasından cepheye doğru yol alan şoför Ahmet'in hikâyesi...

*“Hiçbir zaman
Böyle merhametli bir ümitle sevmemi
Hiçbir insan
Hiçbir âleti...”*

Nâzım, Kuvâyi Milliye'de Mustafa Kemal Paşa'nın adını anmaz; ancak Nutuk'tan alıntılar yaparak, “Büyük

Taarruz” öncesinde saat sabahın 3'ünde “nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden rahat, güzel günlere inanan” Mustafa Kemal Paşa'yı “şayak kalpaklı adam” olarak şu eşsiz dizelerle ölümsüzleştirir:

*“Dağlarda tek
tek
ateşler yanıyordu.
Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferabtu ki
şayak kalpaklı adam
nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu
ve gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mauzerinin
yanında,
birdenbire beş adım sağında onu gördü.
Paşalar onun arkasındaydılar.
O, saati sordu.
Paşalar: “Üç,” dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar,
eğildi, durdu.
Bıraksalar
ince, uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon Ovası'na athyacaktı.”*

Kuvâyi Milliye Destanı önceleri Memleketimden İnsan Manzaraları'nın içinde bir bölüm olarak yer alır. Ancak daha sonra genel istek üzerine Nâzım bu bölümü Kuvâyi Milliye Destanı adıyla ayrı bir kitap olarak yayımlar.

Nâzım'ın Kuvâyi Milliye Destanı gibi gürül gürül akan bir başka destanı da Şeyh Bedrettin Destanı'dır. Şeyh Bedrettin Destanı'nda dile getirilen isyan ve hüznün, bir başka şairimiz Hilmi Yavuz'un Bedrettin Üzerine Şiirlerinde adeta “içe dönük” bir başka hüznü dönüştür:

*“hüznün ki en çok yakışandır bize
belki de en çok anladığımız”*

Hilmi Yavuz'un bu dizeleri bende kalan, içimde çoğalan dizelerdendir; her okuyuşumda "şair okuma serüvenim"e bir zenginlik katar...

Nâzım'ın 15. Yüzyıldaki bir köylü isyanından yola çıkarak yazdığı bu büyük "isyan ve hüznün" destanı, bir başka bağlamda, günümüz şairlerinden Ahmet Tellî'nin dizelerinde "Hüznün İsyan Olur" a evrilir...

Destan'da İznik gölünün anlatıldığı bölüm Türk şiir geleneğinin eşsiz dizelerindedir. Şöyle başlar Nâzım'ın dizelerindeki İznik gölünün hikâyesi:

*"Bu göl İznik gölüdür.
Durgundur.
Karanlıktır.
Derindir.
Bir kuyu suyu gibi
içindedir dağların."*

*Sonra gölün etrafındaki İznik kasabasının bâli ahvâli:
"Bu göl İznik gölüdür.
Yanında İznik kasabası.
İznik kasabasında
kırık bir yürek gibidir demircinin örsü.
Çocuklar açtır.
Kurutulmuş balığa benzer kadınların memesi.
Ve delikanlılar türkü söylemez."*

Bir de kadınların ahvâli var destanda:

*"Kıyıda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır.
Ve gölde ipi kopmuş
boş bir balıkçı kayığı
bir kuş ölüsü gibi
suyun üstünde yüzyiyor.
Gidiyor suyun götürdüğü yere,
Gidiyor parçalanmak için karşı dağlara."*

Ve bir zamanlar İznik'te akşam:

*"İznik gölünde akşam oldu.
Dağ başlarının kalın sesli sipahileri
güneşin boynunu vurup
kanını göle akıttılar."*

4

"Müzeji gezmek iyi, müzelik olmak fena!"

Nâzım'ın Jokond ile Si-Ya-U adlı şiirinde geçer bu dizeler. Jokond ile Si-Ya-U, 835 Satır'dan sonra Nâzım'ın ikinci şiir kitabıdır. Akşam Matbaası'nda kendisi bastırılmıştır. Nâzım, bu uzun, destansı şiirinde, Moskova'da Doğu Halkları Komünist Üniversitesi'nden (KUTV) tanıdığı Çinli arkadaşı Emi Siao (Si-Ya-U) ile Leonardo da Vinci'nin dillere destan olmuş ünlü tablosunda resmedilen la gioconda (Jokond, nam-ı diğer Mona Lisa) arasında hüznünlü bir aşk hikâyesi kurgular. Şairin Çinli arkadaşı devrimci Si-Ya-U Paris'te 1 Mayıs gösterilerine katılıp sınır dışı edilmezden önce her gün Louvre Müzesi'ne gidip âşik olduğu Jokond'u ziyaret eder. Jokond da Louvre Müzesi'nde sergilendiği yerde her gün Çinli sevgilisini bekler:

*"Benziyor günlerim
bir istasyonun
bekleme salonuna.
Gözlerim dikili
demir yoluna"*

Ama Si-Ya-U gelmez, gelemmez. Bunun üzerine Jokond Louvre Müzesinden kaçarak "canımın çekik gözlü canı" dediği Si-Ya-U'sunu aramak üzere Şanghay'a gelir. Bir gün Şanghay sokaklarında gezinirken sevgilisi Si-Ya-U'nun İngiliz zabıtlarınca kurşuna dizildiğini görür. Gözleri önünde kurşuna dizilen Şanghaylı devrimci sevgilisi Si-Ya-U'nun ardından hemen oracıkta kaybeder Jokond, nam-ı diğer Mona Lisa, yüzündeki Floransa'dan daha meşhur gülümsemesini...

Nâzım, Moskova'da tanıştığı Si-Ya-U'dan uzun süredir haber alamayınca onun anti-emperyalist mücadeleye katılmak üzere Şanghay'a döndüğünü ve orada öldürüldüğünü düşünür. 1952 yılında iki dost Dünya Barış Konseyinin toplantısında karşılaşır kucaklaşır. Bu sımsıcak karşılaşmayı, Si-Ya-U'nun (Emi Siao) karısı, dünyaca ünlü fotoğrafçı ve belgesel sinemacı Eva, elinden düşürmediği fotoğraf makinası ile belgeler.

Jokond ile Si-Ya-U'daki şiir tarzına benzer şekilde o yıllarda Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, Taranta Babu'ya Mektuplar gibi destansı, epik şiirler yazar Nâzım. Bu şiirler Nâzım'ın "ilk dönem" şiirleri arasındadır. Hepsinin ortak paydası yaşadığı çağın büyük dönüşümlerini bir sanatçı duyarlılığı ile anlatabilmek çabasıdır. O yıllarda KUTV'de öğrendikleri ışığında Nâzım'a göre her sanat eserinin bir tezi vardır ve olmalıdır. İnsana dair hiçbir şey ona yabancı değildir. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere İstanbul'dan Anadolu'ya geçen, Bolu'ya Türkçe öğretmeni olarak atama bekleyen Nâzım ile Vâlâ Nurettin'i 1921'de Ankara'ya çağırır ve biri şair bu iki genç öğretmen adayına "gayeli şiirler yazınız" öğüdünü verir. Nâzım, ömrü boyunca "gayeli şiirler" yazdı. Nâzım Hikmet'in yakınında bulunmuş arkadaşı Ekber Babayev, Nâzım'ın hayatını ve eserlerini anlattığı kitabında şunları yazar: "Öncü sanat, insanlığın daha önceki çağlarda yarattığı bütün iyi şeylerin, gerçekliğin, ileriliğin ve özgürlüğün yanında yer almak zorundadır. Sanat karanlık güçlere hizmet edemez. Emekçilerin özgürlük savaşının dışında kalmaz. Kendi içinde kendisi için bir güzellik yoktur. Gerçek sanat aydınlık, güzel bir gelecek için savaşanların hizmetindedir."

Dünyanın değişik coğrafyalarında bir yanda anti-emperyalist ulusal kurtuluş savaşları filizlenmekte, öte yanda faşizm tüm azgınlığıyla aydınları, emekçi halk kesimlerini baskı altına alıp yıldırılmaktadır. Yaklaşmakta olan iç savaşlar ve 2. Dünya Savaşı tüm insanlığı adım adım derin bir uçuruma sürüklemektedir. Bu tarz şiirlerin yayımlanma ve meydanlarda okunma özgürlüğünün kısıtlandığı bir dönem hüküm sürmektedir. O yıllarda baskıları ve politik yasakları aşabilmek için şairler, yazarlar dolaylı anlatımlara, çeşitli tarih ve ülke kurgulamalarına

başvurmak zorunda kalmaktadır. Gazeteler bile o yıllarda ülkede olup bitenleri haber diliyle, fotoğraflarla yansıtamamakta, onun yerine örneğin Afrika'daki, Amerika'daki, Avustralya'daki, Güney Kore'deki benzer olayları manşetlerine taşımakta, böylesi dolaylı mesajlarla ancak derdini anlatabilmektedir.

Nitekim Nâzım Hikmet, 1931 yılında aralarında Jokond ile Si-Ya-U'nun da bulunduğu dört kitabından dolayı yargılanır. Sorgu Yargıcının özellikle Jokond ile Si-Ya-U'da komünizmi öven unsurların bulunduğu yolundaki suçlamasına, Nâzım, adı geçen eserinde Fransız ve İngiliz emperyalizmini konu ettiğini; metnin komünizmle ilgili olmadığını söyler. Ancak aleyhte dava açılmasına engel olamaz. Mahkemede beş kitabı hakkında bilgi veren Nâzım, "Jokond ile Si-Ya-U'da Çin'deki muazzam kurtuluş hareketine karşı duyduğum derin sempatiyi tespit ettim. Bu eserimde İngiliz ve Fransız emperyalizmine hücum ettim. Bu kitap için beni onların mahkemeye vermesi gerekiyordu" şeklinde savunma yapar. Bu savunmayı okurken, Lenin'in, savaşın ve sömürgeciliğin "öncüsü" emperyalist Avrupa egemenlerine karşı, uyanan Asya halklarının verdiği ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelelerini özetlediği ünlü retoriğini anımsadım: "Geri Avrupa, ileri Asya!". Bugün de çeşitli bağlamlarda zaman zaman dile getirilen bu ünlü tespiti Lenin, Avrupa'daki emperyalist güçler arasında patlak veren 1. Paylaşım Savaşı öncesinde 1913'te yapar.

5

"Sevdalınız Komünisttir"

Nâzım, uzun sürmüş, ertelenmiş bir yüzyılın, 20. Yüzyılın şairidir. Yaşadığı yüzyılı 1941'de yazdığı "Yirminci Asırlı Olmak" adlı şiirinde şöyle dile getirir:

*"Asrım sefil,
asrım yüz kızartıcı,
asrım cesur,
büyük
ve kabraman,
Dünyaya erken gelmişim diye kabretmedim hiçbir zaman.
Ben yirminci asırlıyım
ve bununla övünüyorum."*

Yaşadığı yüzyılın en verimli yıllarını ya akıl almaz suçlularla hapisanelerde ya da memleket hasretiyle orada burada geçirdi. İçerde olsun dışarda olsun yazdıklarıyla, yaptıklarıyla hep "öncü" oldu. Her zaman söylenecek sözü oldu, her zaman yeni şeyler söyledi.

Nâzım Bursa Hapishanesi'de yatarken Cahit Sıtkı Tarancı ona yapılan haksızlığa vicdanının el vermediğini ifade eden "Bir Şey" adlı bir şiir yazar. Şiirin bir dördlüğünde Tarancı şöyle seslenir:

*"Yeşil Bursa'da konuk bir garip kuş
Otur denmiş oracıkta oturmuş
Ta yüreğinden bir türkü tutturmuş
Ne güzel şey dünyada hür olmak hür."*

Nâzım, Tarancı'nın iyi niyetine saygı duymakla birlikte kendisi için yapılan "garip kuş" benzetmesinden pek hoşlanmaz. Kendisini "garip" değil, "mücadeleci" bir şair olarak tanımlamaktan yanadır Nâzım. Bu duyularla, Cahit Sıtkı Tarancı'ya şu dizelemlerle karşılık verir:

*"Sevdalınız komünisttir,
On yıldan beri hapistir,
Yatar bursa kalesinde.*

*Hapis amma, zincirini kırmış yatar,
En âlâ bir mertebeye ermiş yatar,
Yatar Bursa kalesinde.*

*Memleket toprağındadır kökü,
Bedreddin gibi taşır yükü,
Yatar Bursa kalesinde."*

Yazdığı rubailerin (dörtlüklerin) birinde sözlerini daha da pekiştirir:

*"Ben, bir insan,
ben, Türk şairi komünist Nâzım Hikmet ben,
tepeden trnağa iman,
tepeden trnağa kavga, hasret ve ümitten ibâret ben..."*

Nâzım Hikmet her şeyden önce büyük bir "memleket şairi"dir. Kökü memleket toprağındadır. Memleket toprağından güç alarak nabızı hep ezilen dünya halklarıyla birlikte atmıştır:

*"Yarısı burdaysa kalbimin
Yarısı Çin'dedir, doktor,
Sarmebre doğru akan
Ordunun içindedir.
Sonra her şafak vakti, doktor,
Her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna diziliyor.
Sonra bizim burada,
Mabkûmlar uykuya varıp, revirden el ayak çekilince,
Kalbim Çamlıca'da bir harap konaktadır,
Her gece, doktor.*

Yaşamı boyunca en güzel aşk ve ayrılık, memleket ve hasret, emek ve dayanışma şiirlerine imza atmış, "En güzel günlerimiz henüz yaşamadıklarımız" diyen bir büyük şairin adıdır Nâzım Hikmet. Anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

